

Dordrecht Ondergronds Briefrapport 25

**DORDRECHT, PLANGEBIED 'HOSTEL, AMNESTY
INTERNATIONALWEG'.**

Een bureauonderzoek en een inventariserend
veldonderzoek door middel van boringen.

M.C. Dorst

2009

Gemeente Dordrecht
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Colofon	
ISSN	n.v.t.
ISBN	n.v.t.
Tekst	M.C. Dorst
Redactie	D.B.S. Paalman
Afbeeldingen	Bureau Monumentenzorg en Archeologie & RAAP
Vormgeving	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Drukwerk	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, augustus 2009
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling / Afdeling Inrichting Stadsdelen Bureau Monumentenzorg en Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 639 64 02 monarch@dordrecht.nl www.dordrecht.nl/archeologie</p>	
© Gemeente Dordrecht, 2009	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 Algemeen	4
1.2 Administratieve gegevens.....	5
2. Gegevens onderzoeksgebieden en vooronderzoek	6
2.1 Plangebied, onderzoeksgebieden en huidig grondgebruik	6
2.2 Geplande werkzaamheden	6
2.3 Bureauonderzoek.....	8
2.4 Archeologische verwachting en advies	10
3. Doel- en vraagstellingen.....	12
4. Veldwerk	13
4.1 Methoden	13
4.2 Onderzoeksresultaten	13
4.2.1 Lithostratigrafie	13
4.2.2 Archeologie	16
5. Conclusies en Aanbevelingen	18
Literatuur	20
Afkortingen	21
Bijlage 1. boorbeschrijvingen.....	22

1. Inleiding

1.1 Algemeen

In het kader van de nieuwbouwplannen in het plangebied 'Hostel Amnesty Internationalweg' te Dordrecht zullen bodemverstorende werkzaamheden worden uitgevoerd. Hierbij kunnen mogelijk archeologische waarden worden verstoord. Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht geldt voor het plangebied een hoge archeologische verwachting vanwege de ligging in de oeverzone van de (laatmiddeleeuwse) rivier de Dubbel.

In opdracht van de afdeling Projectmanagement van de gemeente Dordrecht is door het Bureau Monumentenzorg en Archeologie in samenwerking met Archeologisch Adviesbureau RAAP een inventariserend booronderzoek uitgevoerd.

Voor de uitvoering van het veldwerk is een Programma van Eisen opgesteld.¹ Het (hoofd)doel van het onderzoek was het inventariseren van de mogelijkheid of bij de nieuwbouwplannen archeologische waarden kunnen worden verstoord.

Dit document betreft de rapportage van het bureauonderzoek en het veldwerk. Aan de hand van een kort bureauonderzoek is een archeologische verwachting opgesteld, die door middel van een booronderzoek in het veld is getoetst.

De gegevens van het plangebied, de aanleiding voor het onderzoek, de resultaten van het bureauonderzoek en een archeologische verwachting zijn weergegeven in hoofdstuk 2. De doel- en vraagstellingen staan vermeld in hoofdstuk 3 en in hoofdstuk 4 zijn de onderzoeksmethoden en de resultaten van het veldwerk beschreven. Ten slotte zijn in hoofdstuk 5 de conclusies en aanbevelingen verwoord.

¹ Dorst 2009.

1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek	bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen
Projectcode	0913
ARCHIS	
Onderzoeksmeldingsnr.	36077
Vondstmeldingsnummer	411330
Periode	Late Middeleeuwen
Datum onderzoek	22 juli 2009
Plangebied	Hostel, Amnesty Internationalweg
Provincie	Zuid Holland
Gemeente	Dordrecht
Plaats	Dordrecht
Toponiem	Hostel, Amnesty Internationalweg
Kaartblad	44A
RD-coördinaten	
Noord	105.591 / 422.836
Oost	106.055 / 422.823
Zuid	106.042 / 422.758
West	105.979 / 422.777
Kadastrale gegevens	
Gemeente code	DBT00
Sectie	F
Perceelnrs.	2326
Opdrachtgever	Gemeente Dordrecht Stadsontwikkeling; Coördinatie en Planjuridische Zaken Postbus 8 3300 AA DORDRECHT
Contactpersoon	dhr. P.J. de Haas pj.de.haas@dordrecht.nl
Uitvoerder(s)	Bureau Monumentenzorg en Archeologie & RAAP
Projectleider (MZA)	dhr. M.C. Dorst
Projectleider (RAAP)	dhr. G.H. de Boer
Projectmedewerkers	dhr. G.H. de Boer (RAAP) en dhr T.H.L. Hos (MZA)
Autorisatie	
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek	mevr. H. Kromkamp (bureauhoofd MZA, namens B&W)
Autorisatie rapport	mevr. J. Hoevenberg (senior-archeoloog)
Archivering projectgegevens en vondstmateriaal	
Digitaal	Archief Bureau Monumentenzorg en Archeologie (www.dordrecht.nl/archeologie) / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl)
Analoog	Archief Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Code	0913

2. Gegevens onderzoeksgebieden en vooronderzoek

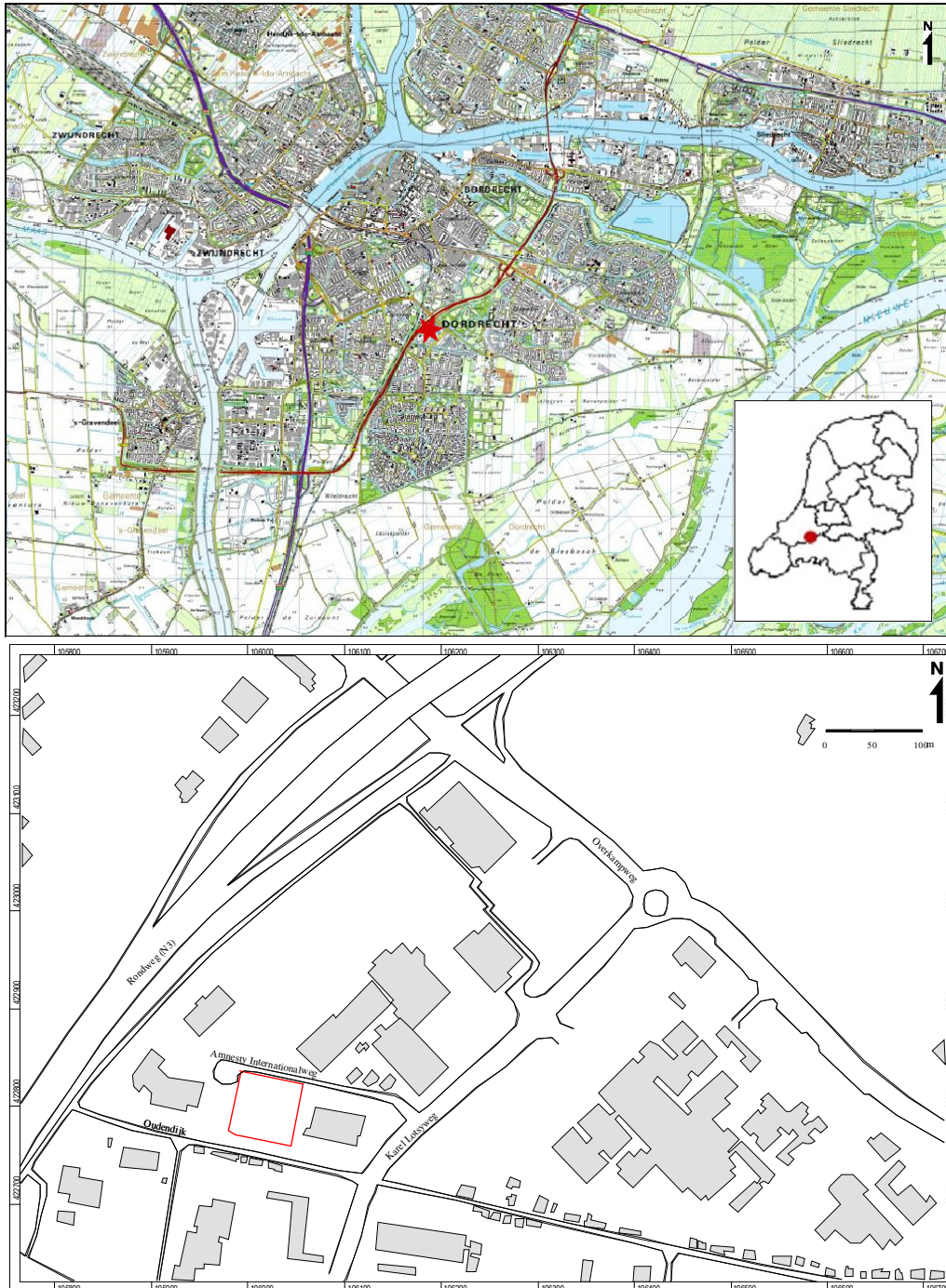
2.1 Plangebied, onderzoeksgebieden en huidig grondgebruik

Het plangebied is gelegen aan de Amnesty Internationalweg in de gemeente Dordrecht. Het betreft een parkeerterrein tussen het panden van Innovam aan de Karel Lotsyweg 145 en het pand van SportCity aan de Amnesty Internationalweg 25 (afb. 1). Het onderzoeksgebied betreft het gehele plangebied van circa 70 x 70 m (4900 m²). De centrumcoördinaat is 106.015 / 422.797.

Het onderzoeksgebied is een onbebouwd perceel dat in gebruik is als parkeerplaats. Het maaiveld is vrijwel geheel verhard en alleen langs de randen van het perceel zijn onverharde groenstroken aanwezig.

2.2 Geplande werkzaamheden

Op de locatie zal een hostel worden gerealiseerd voor dakloze verslaafden. De exacte locatie waar bodemverstoring zal plaatsvinden en de verstoringsdieptes waren ten tijde van de uitvoering van het veldwerk nog niet bekend.



Afb. 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied 'Hostel, Amnesty Internationalweg' te Dordrecht.

2.3 Bureauonderzoek

Landschapontwikkeling en lithostratigrafie

Op basis van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (2009, Kaartbijlage 3) en twee boringen die in het plangebied zijn gezet tijdens een verkennend, inventariserend booronderzoek², is de globale bodemopbouw in de deelgebieden als volgt:

Het onderzoeksgebied bevindt zich in de randzone van een (klei-op-veen) komgebied naar de (laatmiddeleeuwse) rivierbeddingafzettingen.

In de ondergrond bevinden zich oudere en jongere stroomgordelafzettingen die zich ingesneden hebben in een veenlandschap/het veen. Het veen behoort tot de Formatie van Nieuwkoop en betreft het Hollandveen Laagpakket.

Eén van de jongere stroomgordelafzettingen is de historisch bekende rivier de Dubbel. De afzettingen hiervan worden gerekend tot de Formatie van Echteld.

In het onderzoeksgebied gaat het om de zuidelijke oeverzone van de Dubbel. De geul bevond zich circa 120 m ten noorden hiervan. De oeverzones waren gedurende de Late Middeleeuwen een favoriete nederzettingslocatie, waarschijnlijk omdat de rivieren ideaal waren voor het transport van landbouwproducten en andere handelsgoederen. Het is bekend dat de Dubbel geen duidelijk herkenbare oeverwallen heeft gevormd op het (niet-geërodeerde) veenlandschap. Lokaal kunnen wel dikke pakketten oeverwalafzettingen voorkomen, maar deze lijken alleen te zijn afgezet binnen de maximale stroombreedte van de rivier en kunnen worden geïnterpreteerd als zogenaamde kronkelwaardafzettingen. Deze bestaan uit sedimenten die zijn afgezet op locaties waar de stroomsnelheden afnemen na een stroomgordelverlegging. Hierbij worden, vaak op de oudere beddingafzettingen, lokale oeverwallen gevormd in binnenbochten en de zone die tegenovergesteld is aan de richting van de verlegde geul.

Op het niet-geërodeerde veenlandschap heeft de rivier een laag klei afgezet die overal, ook direct aan weerszijden van de rivierbeddingen, kan worden geïnterpreteerd als een komklei. Deze heeft gemiddeld een dikte tussen circa 10 en 30 cm.

De top van deze afzettingen was gedurende de Late Middeleeuwen het maaiveldniveau. Vanaf circa de 10^e-11^e eeuw werd begonnen met het in cultuur brengen van het veenlandschap, waardoor het geschikt werd voor landbouw en bewoning. Zo ontstond uiteindelijk de Grote Waard. De aanleg van kaden en dijken langs de rivieren in dit rondom bedijkte gebied was waarschijnlijk een eerste noodzaak om het land te beschermen tegen overstromingen. In het kielzog van de ontginning zijn al snel ook achter- en zijkaden (zijdewinde) en uitwateringssluizen nodig geweest. De ontginning en de ermee gepaard gaande ontwatering hadden inklinking van het klei-op-veenlandschap tot gevolg, waardoor het land binnen de Grote Waard steeds lager kwam te liggen. De waterbeheersing werd dus steeds belangrijker, de rivieren moesten buitengehouden en gecontroleerd kunnen worden en regenwater moest adequaat worden afgevoerd. Door (illegale) moertering³ en een veranderende waterhuishouding in de rivieren, onder andere door de aanleg van dammen, kwamen de dijken nog extra onder druk te staan. Het drooghouden van de waard bleek uiteindelijk niet mogelijk en mede ten gevolge van de St. Elisabethsvloeden 1421-1424, overstromden grote delen. Sterk organische kleiafzettingen met daarin grote hoeveelheden juveniele brakwaterkookkels in levenshouding⁴ worden vaak als laatste opvulling in laatmiddeleeuwse sloten gevonden.

² Smit et al 2004.

³ Moertering of selnering is het afgraven, darinckdelven, van het veen voor brandstof (turf) en de winning van zout.

⁴ Het gaat om de tweekleppige *Cerastoderma glaucum* die worden aangetroffen alsof ze in leven waren; dus in een kolonie waarin vrijwel alle exemplaren met gesloten kleppen aanwezig zijn.

Deze afzettingen kunnen geassocieerd worden met de St. Elisabethsvloeden. Gezien de (brakke- of) mariene oorsprong kunnen de afzettingen mogelijk gerekend worden tot de Formatie van Naaldwijk.

Als gevolg van de overstromingen werd de landbouwgrond economisch onbruikbaar en uiteindelijk als verloren beschouwd en opgegeven. Vlak voor en gedurende de overstromingen van 1421-1424 werden de nederzettingen vermoedelijk verlaten. Nadat ook de dijken langs de Merwede doorbraken veranderde de Grote Waard in een ondiep zoetwatergetijdengebied, het Bergsche Veld.⁵ Dit is waarschijnlijk al in het jaar 1422 gebeurd.⁶

Gedurende deze periode is een dik pakket grijze klei en zand afgezet; het zogenaamde Merwededek. Dit zijn de jongste afzettingen die gerekend worden tot de Formatie van Echteld. Pas vanaf het begin van de 17^e eeuw (1603, het Oude Land van Dubbeldam) werd begonnen met het droogleggen en inpolderen.

Op basis van twee eerdere boringen is de bodemopbouw in het onderzoeksgebied zeer globaal bekend (afb. 2).

In het noorden ligt de top van het laatmiddeleeuwse landschap op circa 3,15 m – mv.⁷ Dit is een pakket klei van 60 cm dik dat onder het Merwededek en op het Hollandveen aanwezig is. Gezien de dikte van het pakket is het onduidelijk of dit een natuurlijke komafzetting van de Dubbel is, of dat het mogelijk de voet van de kerkwerf/hil betreft.⁸ In dat geval is het pakket een antropogeen ophogingspakket.

In het zuiden ligt de top van het laatmiddeleeuwse landschap op circa 1,8 m – mv.⁹ Hier betreft het de komafzetting (van de Dubbel) die een dikte heeft van 10 cm. Daaronder is een natuurlijke veenafzetting aanwezig.

Bekende historische en archeologische gegevens

Het onderzoeksgebied grenst in het noorden aan een locatie van hoge archeologische waarde. Het betreft een archeologisch monument met het AMK-nummer 16210, met bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen.

Ten tijde van de vroegste bewoning, gedurende de 10^e eeuw, stroomde de Dubbel circa 120 m ten noorden van het onderzoeksgebied, vanuit het zuidoosten in noordoostelijke richting. Opgravingen op deze plek in 2006, 2007 en 2008, wezen uit dat langs de zuidzijde van de rivier een dijk lag die het in cultuur gebrachte achterland moest beschermen tegen hoge waterstanden. Overtollig water in het achterland werd door middel van sloten en klepduikers in de dijk afgewaterd op de Dubbel. Door overstromingen in de periode vóór de inpoldering in de Middeleeuwen was er een vruchtbare kleilaag afgezet op het veenpakket, waardoor het land zeer geschikt was voor landbouw. In de Grote Waard lagen verschillende agrarische nederzettingen die zich bezig hielden met het produceren van landbouwgewassen en veeteelt. Over de structuur van de nederzettingen op het eiland van Dordrecht is tot op heden echter niets bekend. Uit archeologisch onderzoek zijn geen huisplattegronden bekend, wat deels te wijten is aan de erosie van het laatmiddeleeuwse landschap door het water van het Bergsche Veld, dat ontstond na de St. Elisabethsvloeden.¹⁰

Op het perceel ten noorden van de Amnesty Internationalweg, tussen nr. 7 en 9, zijn vermoedelijk wel resten gevonden van een zwaar geërodeerde huisplaats.

⁵ De Biesbosch is een restant van dit getijdensysteem.

⁶ Wikaart et al 2009, 67 voetnoot 1, refererend aan een aanname van Gottschalk 1975.

⁷ Smit et al 2004, boring 71.

⁸ Hos 2009, in prep., Hos en Paalman 2008, 50-55.

⁹ Smit et al 2004, boring 72.

¹⁰ Een andere oorzaak is echter dat het buitengebied van Dordrecht in het verleden archeologisch ondergewaardeerd is, waardoor er nog vrij weinig systematisch onderzoek is gedaan.

Direct ten zuiden van de dijk was een zone met een zware houten paal en enkele (onderkanten) van mestkuilen aanwezig.¹¹

Ten zuiden hiervan lag een door mensen opgeworpen heuvel van venige klei.

Dit soort heuvels, maar ook natuurlijke aanwassen waarop gewoond werd, werden in Zuid-Holland voornamelijk aangeduid als een werf of hil. De woonheuvels waarop individuele boerderijen/huizen stonden werden onder andere aangeduid met de naam van de pachtheer of familie die erop woonde. Andere werven stonden bekend onder de functionele naam, zoals de molenwerf of kerkwerf. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de recent gepubliceerde verslagen van interviews door een onderzoekscommissie naar de aanwassen in de Verdrongen Waard uit 1521-1523.¹² Hierin wordt over de 16^e - eeuwse woonlocaties vermeldt:

"Eijt dat hem dunct dat de kaerte wel gemaict is zoe verde raickt de situacie van Almsteijn, Heere Ghijsbrechs Werff, Molewerff ende Almwerff, maer dunct hem getuijge dat de Alm loept tuschen de Molewerff ende Almwerf, zoe dat Almsteijn, Heere Ghijsbrechts Werff ende Molewerff leggen upte noortzijde vande Alm..".¹³

Dit Almsteijn was zelf ook een werf. In een andere vermelding wordt gesproken over de onderlinge afstand tussen de werven:

"..ontrent een werfken genaempt Almsteijn, ende aleer wij daer quamen, vonden wij drie cleijn werfkens, leggende an die zuijt ende zuijtwestzijde van Almsteijn, die noch geen naem en hadden dan die Almwerfkens, ende laegen doen vanden anderen ontrent een werp van eenen balle,..".¹⁴

Of deze 16^e - eeuwse situatie en de aanwezigheid van huizen/boerderijen op door mensen opgeworpen heuvels ook voor de Late Middeleeuwen van toepassing is, is niet duidelijk. Vooral nog is alleen vastgesteld dat in de Late Middeleeuwen, vóór 1421, de kerken op dergelijke werven/hillen aanwezig waren.

De opgeworpen heuvel onder de kerk en het kerkhof aan de Amnesty Internationalweg (opgegraven in 2006) kenmerkt zich door verschillende ophogingsfases, waarvan er ten minste twee herkenbaar van elkaar te onderscheiden waren. Dit komt doordat er twee fases van ringsloten aanwezig waren. De ringsloten waren de uiterste grenzen van de verschillende fases van het kerkhof. De maximale omvang van de werf/hil ten tijde van de tweede ringsloot was mogelijk circa 70x80 m.

De resten van de fundering van de kerk bevonden zich in de top van de ophoging. Hiervan is tot nu toe alleen de toren onderzocht. Rondom de kerk waren verschillende niveaus met graven aanwezig. De zones ten zuiden en zuidoosten van de kerk lijken de meest favoriete begravingslocaties te zijn geweest.¹⁵

2.4 Archeologische verwachting en advies

Op grond van bovenstaande informatie kan de volgende archeologische verwachting voor de drie onderzoeksgebieden worden opgemaakt:

- In de noordoosthoek van het onderzoeksgebied is mogelijk een deel van een antropogeen opgeworpen heuvel (werf/hil) uit de Late Middeleeuwen aanwezig. Het betreft een kerkwerf; de kerk stond (waarschijnlijk) in het midden op de heuvel en op de flanken daaromheen lag het kerkhof. Indien dit antropogene ophogingspakket in het onderzoeksgebied aanwezig is, dan is deze waarschijnlijk vrij diep onder het huidige maaiveld gelegen; namelijk rond de 3 m – mv.

¹¹ Hos 2009, in prep.

¹² Wikaart et al 2009.

¹³ Wikaart et al 2009, 165.

¹⁴ Wikaart et al 2009, 154.

¹⁵ Op deze locaties waren de meeste begravingen aanwezig.

- In het resterende deel van het onderzoeksgebied is de top van het laatmiddeleeuwse landschap hoger gelegen; namelijk rond 1,8 m – mv. Voor dit deel geldt een zeer hoge verwachting op aanwezigheid van archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen.
- Voor de locatie is niet bekend of er archeologische waarden uit de prehistorie en de Romeinse Tijd aanwezig kunnen zijn.
- Archeologische waarden uit alle perioden kunnen geheel of gedeeltelijk zijn geërodeerd door overstromingen gedurende de St. Elisabethsvloeden en door het daaropvolgende water van het zoetwatergetijdengebied het Bergsche Veld.

Voor het hele Eiland van Dordrecht geldt dat de aan- of afwezigheid van archeologische waarden erg moeilijk te bepalen is door middel van een booronderzoek. De boerderijen/huizen uit de Late Middeleeuwen in de Grote Waard staan (mogelijk) niet per se op archeologisch goed herkenbare antropogene ophogingen. Ook is vrijwel overal de top van het (laatmiddeleeuwse) landschap in enige mate geërodeerd, waardoor antropogene pakketten en antropogeen beïnvloede afzettingen (bijv. een akkerniveau of vondstlagen in de (kom)klei op het Hollandveen) in mindere mate herkenbaar zijn. Het inventariseren van de aard, diepteligging en conservering van de lithostratigrafische bodempakketten is daarom een eerste vereiste. Op basis hiervan kan een betere voorspelling gedaan worden over de aan- of afwezigheid van archeologische waarden en de mogelijke locaties en diepteligging daarvan. Op basis hiervan kunnen, na toetsing van de uiteindelijke bouwplannen, eventueel locaties worden aangewezen die voor een nader onderzoek door middel van een proefsleuf in aanmerking komen. Door het Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht is geadviseerd om de archeologische verwachting te toetsen met een (karterend) inventariserend veldonderzoek door middel van boringen.

3. Doel- en vraagstellingen

Het hoofddoel van het veldwerk is het inventariseren van de mogelijkheid dat bij de voorgenomen herinrichting van het onderzoeksgebied archeologische waarden verstoord gaan worden. Ten aanzien van de resultaten van het veldwerk dient te worden vastgesteld of er mogelijk archeologische waarden verstoord zullen worden. Indien dit zo is, dan dient er een aanbeveling geformuleerd te worden met betrekking tot de omgang met de archeologische waarden (ontzien door planaanpassing of archeologisch vervolgonderzoek).

Voor het veldwerk zijn in het PvE de volgende vraagstellingen geformuleerd¹⁶:

- 1. Hoe is de bodemopbouw in het plangebied?*
- 2. Specifiek: is de kerkhil met grafveld en ringsloten uit de Late Middeleeuwen aanwezig in het plangebied?*
- 3. Algemeen: zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van andere (dan bovengenoemde) archeologische waarden in het plangebied?*
- 4. Indien er archeologische indicatoren aanwezig zijn: wat is hiervan de aard en de diepteligging?*

¹⁶ Dorst 2009.

4. Veldwerk

4.1 Methoden

Het archeologisch onderzoek, dat plaatsvond op 22 juli 2009, is uitgevoerd door middel van boringen. De werkzaamheden zijn verricht door dhr. G.H. de Boer (RAAP) en dhr. T.H.L. Hos (MZA).

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de richtlijnen voor prospectief booronderzoek conform de KNA 3.1. De bevoegde overheid is de gemeente Dordrecht.

Alle boringen zijn gezet in drie raaien langs de randen van het onderzoeksgebied. De onderlinge afstand tussen de boringen is circa 10 m (afb. 3). De boringen zijn gezet in twee noord-zuid georiënteerde raaien aan de oost en westzijde van het perceel. Aan de noordzijde zijn vijf boringen in een oost-west georiënteerde raai gezet (afb. 3). De boringen zijn doorgezet tot ten minste 0,5 m in de top van het (Holland)veen (Formatie van Nieuwkoop). In totaal zijn er 15 boringen gezet, waarvan er één niet doorgezet kon worden door ondoordringbaar bouwpuin (B8).

4.2 Onderzoekresultaten

Allereerst zal de lithostratigrafie van het plangebied worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten.

4.2.1 Lithostratigrafie

De aangetroffen bodemafzettingen zijn, van beneden naar boven, in te delen in de volgende vier lithostratigrafische eenheden. De lithostratigrafische profielen zijn afgebeeld in afbeelding 2. De boorbeschrijvingen zijn weergegeven in bijlage 1.

Organisch pakket A

Het diepst gelegen pakket bestaat uit een pakket bruin, mineraalarm tot lichtkleilig bosveen. Van dit pakket is alleen de top aangeboord, de dikte is niet bepaald. De top van het veen is aanwezig tussen circa 2,5 m – mv (B1 en B7) en 3,25 m – mv (B3). Een duidelijk hoogteverschil is niet aanwezig. De overgang naar het hierop gelegen komkleipakket verloopt deels abrupt en deels geleidelijk, wat aangeeft dat de komklei niet sterk erosief op het veen aanwezig is. Organisch pakket A behoort tot de Formatie van Nieuwkoop; het Hollandveen Laagpakket.

Klastisch pakket 1

Op organisch pakket A ligt een dun pakket grijze tot bruingrijze, sterk siltige klei. Het pakket is in alle boringen aangetroffen. Sporadisch waren hierin schelpresten (B1) en zandlaagjes aanwezig (B11). De laag heeft een dikte tussen circa 10 - 25 cm en heeft een gemiddelde dikte van 14,5 cm. De top ligt tussen circa 2,05 m – mv (2,68 m – NAP, B15) en 3,25 m – mv (3,29 m – NAP, B3) (bijlage 1). Het pakket is een komkleiafzetting van de Dubbel. De top hiervan was (bij benadering) het niveau van het maaiveld gedurende de Late Middeleeuwen vóór 1421. De top van het laatmiddeleeuwse landschap is in het onderzoeksgebied aanwezig op gemiddeld 2,75 m – mv (circa 3,4 m – NAP). De top van het pakket is overal (waarschijnlijk licht) geërodeerd door het water van het Bergsche Veld (klastisch pakket 2, het Merwededek).

In twee boringen was dit pakket niet meer aanwezig. Waarschijnlijk is het op deze locaties door mensen vergraven. Het betreft de boringen 2 en 10 (zie paragraaf 4.2.2). Klastisch pakket 1 wordt gerekend tot de Formatie van Echteld.

Klastisch pakket 2

In alle boringen is een dik pakket lichtgrijze tot grijze klei en zand aanwezig. De afzetting is overal, licht erosief, op de hieronder gelegen lagen aanwezig. In het pakket komen detrituslagen¹⁷ en resten van zoetwaterschelpen¹⁸ voor.

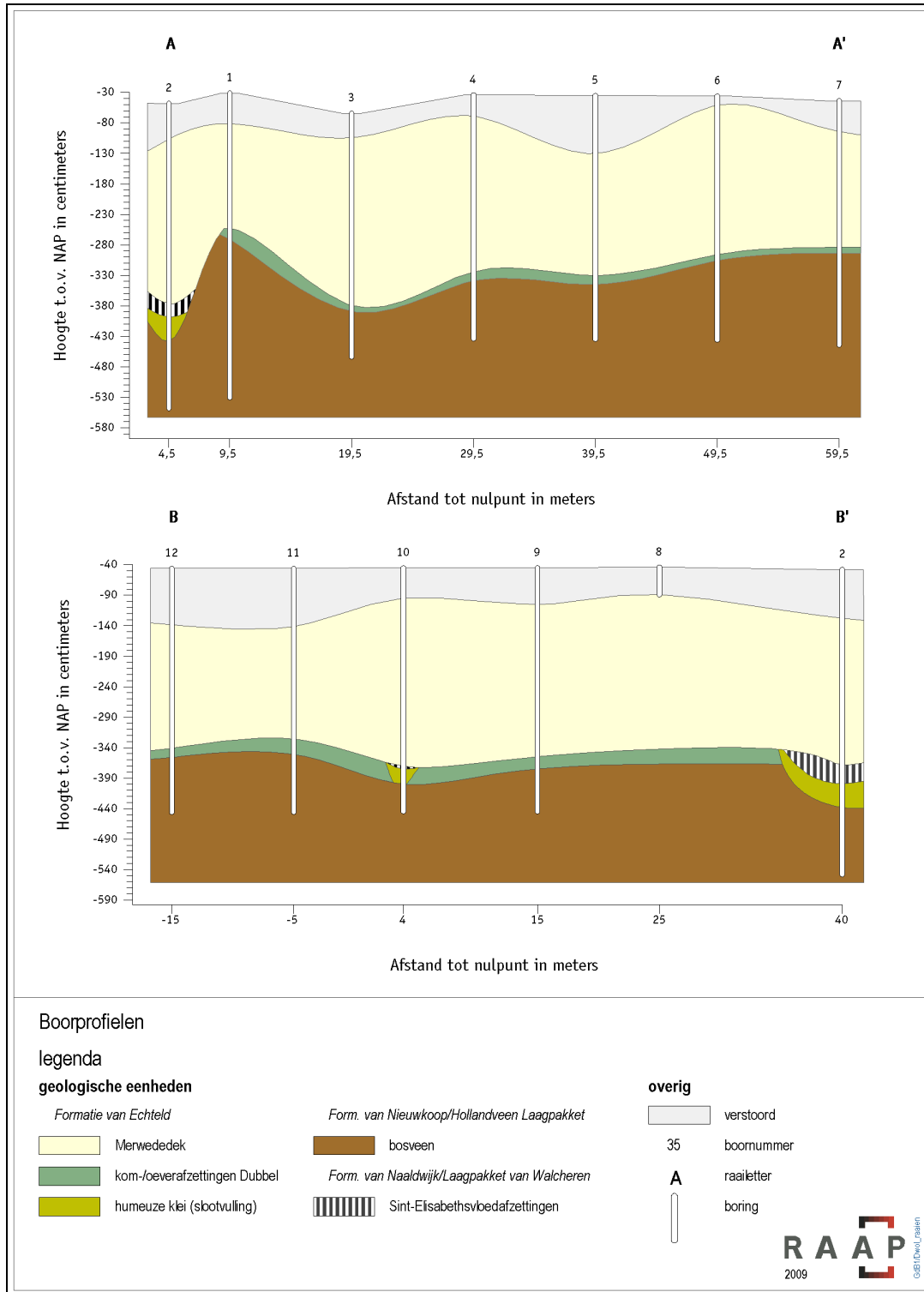
Het betreft een zoetwaterafzetting die is afgezet toen het gebied door het doorbreken van de dijk langs de Merwede, veranderde in een zoetwatergetijdengebied; het Bergsche Veld. Dit gebeurde vermoedelijk ergens tussen 1421 en 1424 en duurde tot het begin van de 17^e eeuw. Klastisch pakket 2 is de jongste afzetting van de Formatie van Echteld.

Verstoord en opgebracht pakket

In alle boringen is de top van het bovengenoemde Merwededek verstoord. In de verstoorde top zijn in een aantal boringen fragmentjes baksteen aanwezig (B1 en 5). Het gaat om een begraven bouwvoor die in het onderzoeksgebied tussen circa 20 en 40 cm onder maaiveld ligt. De top van dit verstoorde pakket was tussen circa begin 17^e eeuw en de jaren '70 van de 20^e eeuw het maaiveld. De locatie was gedurende deze periode in gebruik als landbouwgrond en de verstoorde top is waarschijnlijk veroorzaakt door ploegen. Vanaf de jaren '70 van de 20^e eeuw is het gebied bebouwd. In deze periode is er een pakket zand als straatbed voor het huidige parkeerterrein opgebracht.

¹⁷ Dit is een verzamelnaam voor dood, organisch materiaal dat zwevend in de rivier aanwezig is. In deze rivierafzettingen bestaat het voor een groot deel uit geërodeerd veen. Zodra de stroomsnelheid in een rivier afneemt, dan bezinken deze deeltjes.

¹⁸ Waaronder een zoetwaterneriet (*Theodoxus fluviatilis*).

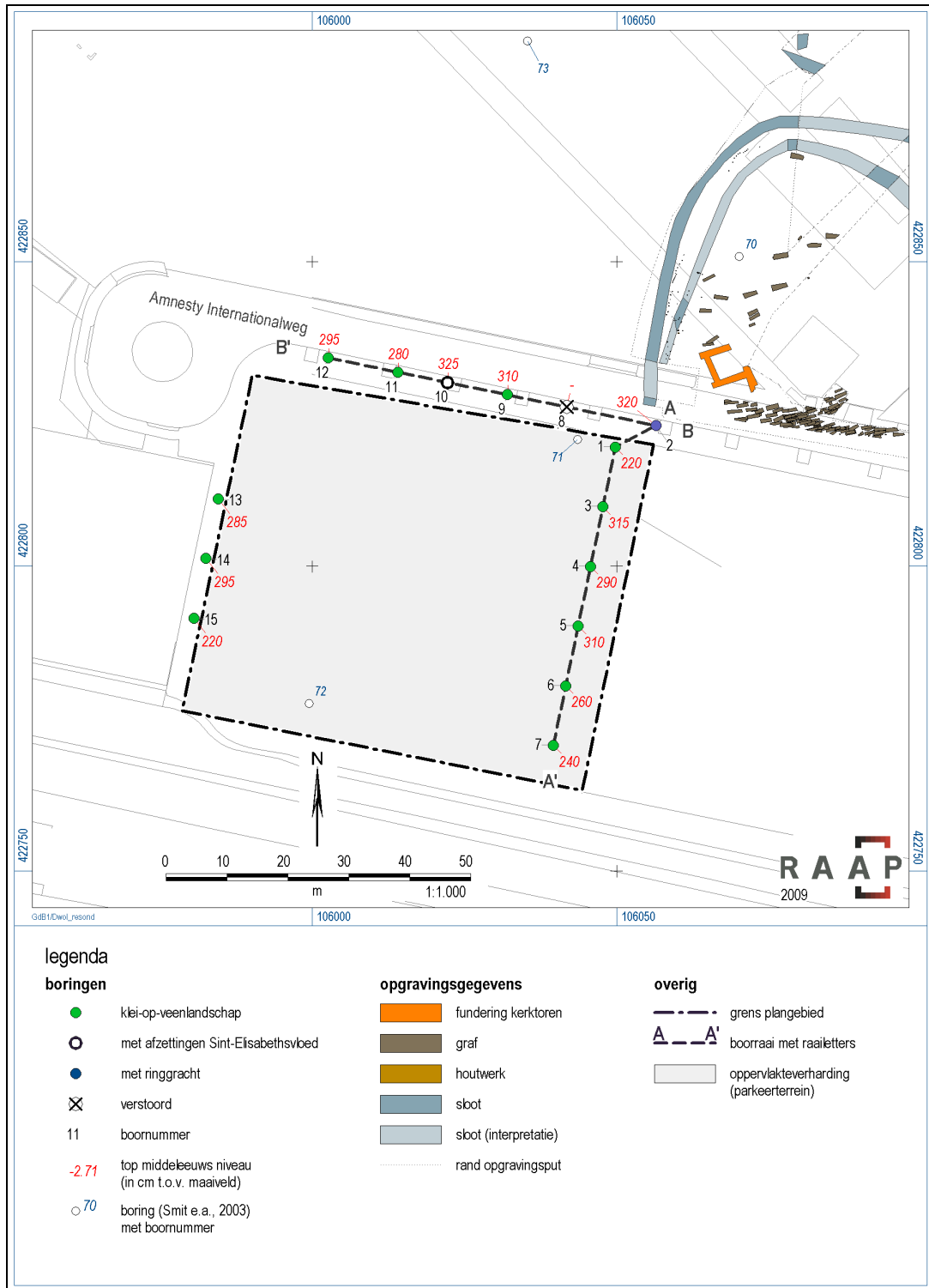


Afb. 2. Een geo-archeologische interpretatie op basis van de boorraaien A-A' en B-B'. (afbeelding: RAAP, dhr. De Boer).

4.2.2 Archeologie

In twee boringen zijn aanwijzingen gevonden die waarschijnlijk wijzen op de aanwezigheid van archeologische waarden in de ondergrond (afb. 2 en 3, bijlage 1). Op twee locaties was sprake van een verstoring in het natuurlijke bodemprofiel. In boring 2 en 10 was het komleipakket niet aanwezig. De top van het daaronder gelegen veenpakket was dieper gelegen, namelijk op 3,2 m – mv (B2) en 3,25 m – mv (B10). Het gaat hier om ingravingen vanuit de top van het laatmiddeleeuwse landschap. Op beide locaties gaat het waarschijnlijk om sloten uit de Late Middeleeuwen, waarbij de ingraving die is aangetroffen in boring 2, vrijwel zeker de voorzetting is van de laatste ringsloot rond de kerkwerf/hil die direct ten noorden hiervan gelegen is (afb. 3). In beide boringen bestond de onderste vulling uit (donker)grijze, humeuze klei. In boring 10 was in dit pakket een fragmentje baksteenpuin aanwezig. In beide boringen is hierop een donkergrijze tot zwarte, matig siltige kleilaag aanwezig waarin zich juveniele brakwaterkookels (*Cerastoderma glaucum*) in levenshouding bevonden. De afzetting wordt geassocieerd met de St. Elisabethsvloeden van 1421-1424. In boring 2 bestond de laatste vulling in de sloot uit afzettingen van het Merwededek, met onderin veel baksteenpuin. Dit is ook vastgesteld tijdens de opgraving van de ringsloot in 2006 en 2007, ten noorden van de Amnesty Internationalweg.¹⁹ Het materiaal is waarschijnlijk in de sloot terecht gekomen tijdens de afbraak van de kerk. Dit vond plaats ná of gedurende de St. Elisabethsvloeden, voordat de locatie onder water liep en veranderde in het zoetwatergetijdengebied het Bergsche Veld.

¹⁹ Hos 2009, in prep.



Afb. 3. De boorlocaties en de resultaten van het veldwerk. De locatie van de kerkwerf met ringsloten en graven die zijn opgegraven in 2007 zijn ook weergegeven. (afbeelding: RAAP, dhr. De Boer).

5. Conclusies en Aanbevelingen

Op 22 juli 2009 is een inventariserend booronderzoek uitgevoerd in het plangebied 'Hostel, Amnesty Internationalweg' te Dordrecht. Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen kan het volgende worden geconcludeerd:

1. Hoe is de bodemopbouw in het plangebied?

In het plangebied is sprake van een komklei-op-veen landschap. De diepst aangeboorde afzetting is een bosveenpakket; het Hollandveen Laagpakket. Hierop is een dunne laag komklei aanwezig, die waarschijnlijk is afgezet door de Dubbel. De top hiervan was gedurende de Late Middeleeuwen, tot circa 1421, het loop- /leefniveau. Dit 'verdronken' laatmiddeleeuwse landschap ligt op een diepte tussen 2,05 m – 3,25 m – mv (gemiddeld op 2,75 m – mv). Hierop is het zogenaamde Merwededek aanwezig. Dit pakket is afgezet in de periode dat het gebied een zoetwatergetijdengebied was, dat ontstond na de St. Elisabethsvloeden van 1421-1424. Het laatmiddeleeuwse landschap is licht geërodeerd, waarschijnlijk door het water van het Bergsche Veld.

2. Specifiek: is de kerkwerf/hil met grafveld en ringsloten uit de Late Middeleeuwen aanwezig in het plangebied?

In het plangebied zijn geen antropogene ophogingen aangetroffen. In het noordoosten is, net buiten het plangebied, in de top van de komklei een vermoedelijke ingraving gevonden. Waarschijnlijk is dit de ringsloot van de kerkwerf. Dit was in de Late Middeleeuwen de uiterste grens van de kerkwerf en het kerkhof. Op basis hiervan kan worden gesteld dat de kerkwerf met kerkhof ten noorden van het plangebied ligt. De maximale omvang van de kerkwerf en het grafveld is dus circa 55 x 70 m. De top van de opvulling van de ringsloot ligt op circa 3,20 m – mv.

3. Algemeen: zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van andere (dan bovengenoemde) archeologische waarden in het plangebied?

Ten westen van de ringsloot is een tweede vermoedelijke ingraving aanwezig. Ook deze is in de top van de komkleiafzetting aanwezig, op een diepte van 3,25 m – mv. Mogelijk gaat het om een laatmiddeleeuwse sloot.

4. Indien er archeologische indicatoren aanwezig zijn: wat is hiervan de aard en de diepteligging?

In het plangebied zijn zeer waarschijnlijk archeologische waarden aanwezig. Het gaat om *off-site* sporen zoals sloten, uit de Late Middeleeuwen. Ze maken deel uit van het kerk-, en mogelijke nederzettingsterrein dat is aangetroffen op de aangrenzende noordelijke percelen. Behoudenswaardige bewoningssporen kunnen in het plangebied aanwezig zijn vanaf een diepte van circa 2 m – mv.

Voor het gehele plangebied geldt dat er kans is op het verstoren van archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen bij graafwerkzaamheden dieper dan 2 m – mv.

Aanbeveling

Ten aanzien van de resultaten van het veldwerk dient te worden vastgesteld of er mogelijk archeologische waarden verstoord zullen worden. Zo ja, dan dient een aanbeveling geformuleerd te worden met betrekking tot de omgang met deze archeologische waarden.

Bureau Monumentenzorg en Archeologie stelt dat op locaties waar graafwerkzaamheden worden uitgevoerd die dieper reiken dan 2 m – mv (2,5 m – NAP), een nader archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd. Dit betreft een karterend en waarderend onderzoek door middel van een proefsleuf of –put. Indien nader onderzoek noodzakelijk is, dan is hiervoor een door de bevoegde overheid goedgekeurd Programma van Eisen noodzakelijk.

Voor vragen over de conclusies en aanbevelingen in dit rapport kan contact worden opgenomen met M.C. Dorst, senior archeoloog, Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 639 84 21.

Literatuur

Dorst, M.C., 2009: *Programma van Eisen voor een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen in het plangebied 'Hostel, Amnesty Internationalweg'*. Bureau MZA PvE-nummer 2009-6. Bureau Monumentenzorg en Archeologie, gemeente Dordrecht.

Gottschalk, M.K.E., 1975: Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland. Deel II: De periode 1400-1600 (Assen 1975).

Hos, T.H.L., in prep.: Gezondheidspark Amnesty Internationalweg. Een definitief archeologisch onderzoek, putten 1-20. In: *Dordrecht Ondergronds Rapport 4*.

Hos, T.H.L., D.B.S. Paalman, 2008: Dordrecht, Amnesty Internationalweg. In: *Holland. Archeologische Kroniek*. Holland Historische Vereniging.

Smit, B.I., C.N. Kruidhof, H.J.T. Weerts en P. Cleveringa, 2004: Plangebieden Leerpark en Gezondheidspark, gemeente Dordrecht; een archeologische verkenning en kartering. *RAAPrapport 1015*.

Wikaart V. et al, 2009: *'Nijet dan water ende wolcken'. De onderzoekscommissie naar de aanwassen in de Verdonken Waard (1521-1523)*. Stichting Zuidelijk Historisch Contact, Tilburg.

Afkortingen

AMK	Archeologische Monumentenkaart
ARCHIS	Archeologisch Informatiesysteem van de RACM
MZA	(Bureau) Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht
mv	maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvE	Programma van Eisen

Bijlage 1. boorbeschrijvingen